

COMPOUNDS WITH THE COMPONENT BLAGO- AND DOBRO- IN THE SINAI PALIMPSEST AND THE TRESKAVEC EUHOLOGIUM

СЛОЖЕНКИТЕ СО КОМПОНЕНТА БЛАГО- И ДОБРО- ВО СИНАЈСКИОТ ПАЛИМПСЕСТ И ТРЕСКАВЕЧКИОТ ЕУХОЛОГИУМ

Sonja NOVOTNI,¹ Mihailo MARKOVIC²

^{1*} Department of Macedonian Language and Literature, Faculty of Philology, University of Tetova

² Department of Macedonian Language and Literature, Faculty of Philology, University of Tetova

*Corresponding author e-mail: sonja.novotni@unite.edu.mk, mihailo.markovic@unite.edu.mk

Abstract

The subject of our paper is an excerpt and analysis of the compounds with the component blago- and dobro- in two manuscripts with Macedonian Church Slavonic redaction. Namely, we are talking about the Sinai Palimpsest and the Treskavec Euchologium, manuscripts from the late 12th and early 13th centuries. Macedonian medieval manuscripts reflect several lexical layers, which is directly related to their temporal and territorial affiliation or, alternatively, to their purpose. The analysis of compounds with the subject components in Macedonian Church Slavonic lexicography, in addition to their presence, also confirms their structural features, the relationship with Greek parallels, the greater presence in non-biblical texts and synonymous relationships.

From the aspect of word-forming variation, compounds formed with different suffixes are distinguished. In the paper, we expect to trace more word forms with the component blago- and dobro- due to the fact that we excerpt the word forms from pateric manuscripts, which is a literary genre that gives scribes greater freedom in their writing.

Keywords: *Euchologium, palimpsest, manuscripts, Macedonian, compounds.*

Апстракт

Предмет на работа во нашиот реферат е ексерпција и анализа на сложенките со компонента blago- и dobro- во два ракописи со македонска црковнословенска редакција. Имено, станува збор за Синајскиот палимпсест и Трескавечкиот еухологиум, ракописи од крајот на XII и почетокот на XIII век. Во македонските средновековни ракописи се одразени повеќе лексички слоеви што е во директна врска со нивната временска и територијална припадност или, пак, со нивната намена. Анализата на сложенките со предметните компоненти во македонската црковнословенска лексикографија покрај нивната застапеност ги потврдува и нивните структурни особености, соодносот со грчките паралели, поголемата застапеност во небиблиските текстови и синонимните односи.

Од аспект на зборообразувачката варијантност се изделуваат сложенките образувани со различни суфикси. Во трудот очекуваме да проследиме повеќе збороформи со компонента blago- и dobro- поради фактот што збороформите ги ексерпираме од патерични ракописи, а тоа е книжевен жанр што на писарите им дава поголема слобода при нивното пишување.

Клучни зборови: *Еухологиум, палимпсест, ракописи, македонски, сложенки.*

Сложенките со *blago-*, *dobro-* со оглед на застапеноста, продуктивноста на компонентите и на суфиксите, имаат значајна улога во збогатувањето на лексичкиот фонд. Анализата на сложенките во корпусот на црковнословенските речници и нивната компаративноструктурна анализа, овозможува увид во нивната жанровска и хронолошка распространетост и во еволуцијата на нивното значење. Развојниот пат на црковнословенската лексикографија може да се следи не само преку познатите обемни речници туку и преку неколку понови речници коишто ја документираат актуелната состојба на црковнословенската лексикографија и актуелните потреби, како и на промените на концепцијата на лексикографска работа врз историски речници. (Макаријоска 2023, 69-79)

Од аспект на преведувачката постапка образувањето нови зборови по аналогија на грчките зборообразувачки модели со помош на соодветни домашни компоненти е еден од основните патишта за именување апстрактни поими. Од аспект на жанровската припадност на текстовите појавата на сложенките се поврзува со барањата на стилот, поаѓајќи од простиот збор како стилистички неутрален, наспроти сложениот како високо книжен. Поради тоа евидентно е дека сложенките се помалку својствени на библиските текстови, на пр. за проповедувачкиот јазик на евангелието, што било повеќе наклонето кон стилистички неутралната лексика, или за паримејните текстови во кои исто така експонираноста на сложенките е пониска.

Нагласената присутност во небиблските текстови ги одразува новите тенденции во развојот на црковнословенскиот јазик и слободното користење на овие модели при нови номинации. (Миовски: 1997, 129) При проучувањето на сложенките во старословенските ракописи Џејтлин (1977) доаѓа до заклучок дека сложенките на *dobro-* потполно се совпаѓаат во своето значење со зборовите на *blago-* ако имаат иста втора компонента. (Џејтлин: 1977) Во нашиот труд ќе посветиме внимание на лексиката од словенски ареал којашто ја ексцерпиривме од Синајскиот палимпсест и Трескавечкиот еухологиум.

Синајскиот палимпсест е од збирката ракописи на К. Тишендорф. Најден е на Синај, од каде го носи името, а сега се чува во Руската национална библиотека во Санкт Петербург, под сигнатура Греч. 70, поради тоа што делови од Син пал (л. 67, 70-71, 74-75, 78-79, 81-83, 86, 89-90 и 97) се пишувани врз избришан, но на места читлив грчки богослужбен текст, пишуван со минускулно писмо во XI век, т.е. станува збор за палимпсест. Меѓу словенските ракописи бројот на палимпсестите не е голем, што му придава дополнително значење на Синајскиот палимпсест. Според Е. Е. Гранстрем (1964: 218-222), која се обиде да направи досега најцелосен преглед на словенските палимпсести, станува збор за 23 ракописи.

Во повеќегодишната работа на В. Десподова врз старите словенски (глаголски и кирилски) ракописи, проучени се 13 ракописи палимпсести што се создадени во рамките на Охридската архиепископија. До овој заклучок се доаѓа пред сè врз основа на нивните јазични особености, во кои доминира традицијата на Охридската книжевна школа, но исто така и по манирот и типот на графиското обликување на ракописот.

За некои од овие ракописи има и податок за местото од каде потекнуваат. Синајскиот палимпсест е всушност Зборник и се состои од три дела што не се содржински поврзани меѓу себе. Првиот дел е Требник (л. 1-53v), вториот Слова и поученија (л. 54-102v), а третиот Апокрифи (л. 103-119v). Вториот дел е руски, а првиот и третиот дел имаат јазични белези на Охридската книжевна школа. Од Трескавечкиот еухологиум се зачувани 123 листа (фолии). Кај сите досегашни истражувачи на Син пал се наведуваат 122 листа, бидејќи не земаат предвид дека со бр. 47 се пагинирани два листа. Син пал е пишуван на пергамент (л. 1-90v, 101-122v) и хартија (л. 47a, 47av, 91-100v). Најголемиот дел од Син пал е грчко-словенски палимпсест.

Грчкиот текст е пишуван кон крајот на XII или во почетокот на XIII век, додека словенскиот текст е подоцнежен. Во овој кодекс заслужува да му се обрне посебно внимание на л. 26, 26v што не му припаѓа на овој кодекс и тука се нашол случајно. Листот е вметнат пред листовите со палимпсест и очигледно е остаток од некој многу постар кодекс, според Ф. Матејко (1864, 403-404) тоа е фрагмент од псалтир, веројатно од почетокот на XII век, а можеби и од крајот на XI век. Калужњацки (Kałużniacki: 1871) не се согласува со Ф. Матејко со толкавата архаичност на овој лист, меѓутоа тој самиот не предлага поинакво датирање. Вл. Вислоцки (1877, 261), составувачот на Каталогот на ракописите од библиотеката на Јагелонскиот универзитет, воопшто не зема предвид дека Син пал е составен од три дела и го датира во почетокот на XV век. (Десподова, Јачева-Улчар, Митревски, Новотни, Чичева-Алексик: 2000, 10-25)

Ќе нагласиме дека лексичките истражувања на секој ракопис, особено е значајно да се откријат лексемите што се среќаваат еднаш или повеќе пати, но само во тој ракопис или, пак, евентуално имаат потврда уште само во еден ракопис, што може да укажува на некаква врска помеѓу овие два ракописи. За македонските средновековни текстови е карактеристична верноста кон кирилометодиевската традиција. (Десподова: 1997, 225-232)

Во Син пал⁷⁴ ги следиме следните сложенки со компонентата *blago-*: *cr8stvi2 neb8s nomou pri\3stnici> vqzloubq[e s8t3 5 cr8kovq blagod/ti5> l/pot3 sp8seni` d8[amq va[imq 3/17, a vq razoum/ tr/zveni1> a vq tr/zveni trqp/ni1> a vq trqp/ni blagov/ri1> a vq blagov/ri bratoloubi1: a vq bratoloubi1 loubi> s3]imq bosimq vq vasq> i mno;3]imq s3> neprazni ne besplodni 10/5, i postnxxmq ;iti1mq> po;iv[a blago\estno> proslavi i} na neb8s/hq>: slava>: troic3 s8t35 proslavimq vq 1dinomq b8;qstv/> vq trehq sobqstv/hq slav3]e 15v/12, i Ut/[eni2 vina> dlqgoslou;eni2 podatelq> blagod8[i2 davecq> m3;qstvou podvi;nikq> leg3 i vqsta5 s tobo5> si vesel3 sr8ce tvo1> Ut/[eni1mq s8tago d8ha 20/11, vs/ko blagodareni1> `ko;e Cc8ou i s8nou sqblista1tq 24v/21, 1go;e C nasq sp8se> izbravq: v/rno U sebesi pokoi> Ubla;i g8i blagovoleni1mq> vqslouha poda@q> ;ezlq pale]q> b8;estvqnxmq postnxxkomq> rabotav[a ti Jedre> vq ;ili]i raist/mq 31v/17, 1go;e pri3]q pokoi> izbavitela gr/homq na[imq porodi> blagod/tela i g8a 37v/25, blagosqtvorilq 1 sq rabomq tvoimq g8i> po slovesi tvo1mou> blagosti nakazani1> razoumou naU\i m3> `ko zapov/demq tvoimq v/r3 5hq> prqv/1 da;e ne m/rih s3> azq pr/gr/[ihq> sego radi slovo tvo1 sqhranihq> blagq 1si tx g8i> blagosti5 tvo15 41v/4, ne im3]ihq pomo]i> protivnxhq: zlx<sup>1</sup> mxsli ra@eni> tx bo 1si sp8seni1 namq blagoslov'ena> pU> di`k^o{st^vi'a> i Æ> si5>: g8i b8e na[q stvorei \lv8ka> po wbrazou svo1mou 53v/20, скратеници: mno;qstvo a}ng+lq bqs\isli...isplqnit s3 lice zemno1}: voi} nbs+nxhq: t^oi'a ra²er3t s3 skrovi]a nb+sna`}: i} snesetq s3 \estno1}: kandilo: i} vse bl+go5}hani1}: i} vx[nii} 1}rAmq 117v/34, gde s3 hot3tq Udvorie: slx[ahq glasq gl+] mi: slx[i pravednxi} i}fa: Ckrx1}t s3 rai}: i} b5detq vs/ zeml/ ra1}mq: i} Uprazn3t s3 skrovi]a nb+sna`}: i} b5detq vse bl+goUhani1} 119/27.*

Во Син пал ги следиме следните сложенки со компонентата *dobro-*: *ou mirou> vqwbrazi v nemq: dobrod/`ni1 i istin3 stvoriti> a ne Uga@ati \lv8komq> ni seb/ Uga@ati> nq vq trqp/ni blagov/ri`: bratoloubi`> i poslou[ani1 wblo;iti> bd3]q: d/la5]q> sp3]q vqsta5]q> vq Palm/hq> i vq p/nihq 9v/1, öq bo nx zovetq prisno> vqzm/mq wr5;i1 sqmxslqno> st3;imq dobrod/`ni1> sQ tr/mq protivnx5 silx> i wbr3]emq pokoi d[amq na[imq> bl;eni neporo`ni vq p3tqh> da vnidetq pro[eni1 mo1 pr/>: rabq tvoi 1sqmq azq sp8e> igo mo1 öq 1stq 21/3, tii} i pokorenii> sqvrq[q[a ;iti1 dobrod/telno> i pr/st3plq[ago C vr/men"nihq na v/na`> samq poslou[ani`> v/ncemq Ukrasiv 50v/2.*

⁷⁴ Дел од ексцерпирани лексички единици, како и описот на Синајскиот палимпсест е преземен од материјалот на проф. д-р Вангелија Десподова, којашто во интерес на македонистиката и неговото доистражување го подари на проф. д-р Соња Новотни.

Во Треск⁷⁵ ги следиме следните сложенки со компонентата *blago-*: *bl²aḡḡovn a+gg²o kQ mi hrealosloviḡeÝ. blagodarimQ i slavimQ. pRóbg+atnoe l²ovo na² radi wbnijavq mat²i tebe. dobrotq i'kovl² izQbra blagoslovena. t'mq vQpiemq tda b+/Igo slovi g+a 100/13, i/e stado patrjarha j`Akova palice² i vodo² blagoslovi molim ti se< i/e pravednaga Avq vod' v hrani vq i pravednika pokaza mḡimti se, 115v/19, во скратеници: gde s+ne b+e moi blgo+v'lenje. e/e mi gavriilQ bl+gov'sti.cr+a te i s+na vi[nago narica[e 5v/6, velikago cr{a voine gew ḡie rñ se i ve²li se. bo{u bo bl+goougodilQ 1si. O vs¹/² neradivq. /iznq v';nou² pri1lq 1si na nbe²hq 102v/7, rñi s3 vQsego mira wêc'lenje. rñi s3 b+/je kQ mr+tvXmQ bl+govolenje. rñi s3 m+rtvx¹/² kQ b+ou drQznovenje 10v/17, rñi s3 aggl{qskoe /itje `Avl'5ji.rñi s3 dr'vo bl+goplodno C nego/e pita5t s3 mn{ozi 12/18, i radosti isplqn'et s3L bl+go;qstivx¹/² edin?st?v?noe trq/qstvo torazvrqze dv{eri dvt²va vQplq]eni. grobou nerazvrqze pe;ati h{e vsk+rsq i radosti isplqn'et? s3 bl+go;qstivx¹/² edin?stvnœ trQ/qstvo 20v/20, ego/e `ko mr+tvca sQ slQzami iskah5 pokloni[²5 rñ5]e s3 /ivomU bo8u pash5 tainn53 tvoimq he² ou;enikomq bl+gov'sti[5 `ko vq istin5]e²nnaa i vQseprazdenstvnaa 22/5, ega< sni<skq slḡa bl+gowbraznx i÷' mironosicaḡ /enaḡ 36v/16, plo<nosna poka/i me b{e. d'latel² dobrxḡ,i nasadjtel² bl+gxmḡ bl+gooutrobien? si., j2deisci i l2<ie pilatou vqpi2tq. Cpousti imq zlod'istvnago razboijnka 37v/13, bes;edqstvou2]ee d'ti. dosadU /e zlo w<rq/imou. bl+go;edqstvou2]i.edina mḡtva prḡr;icou drevlean?nX 71v/13, `Ako blgo;qstja pobornikQ. `Ako pob'ditelQ bl+gov'n;anq spi² nb²nx /itel2.te;U]e 1² mḡtvami si 109v/19, tvo2 pr'sl+vnU2 pame³ gewḡgj1. `Ako bl+gol'pna bo vqsja i sv'tonosna 112/9, prine³s5 ti kamenq..tenq i sp²enje C g{a bl+gov'st3tq. i vQs3 wvc3 kidarskX3 sQber5t s3 teb' i wvni navewHstji prjid5t? ti 16v/15.*

Во Треск ги следиме следните сложенки со компонентата *dobro-*: *p².H{.rñi se..cr+ce. i dv+aamQ slava esi. i vseḡ dobrogl²na'. b+go gl+iva` Aousta teb' p'ti dostoino. ne dvUm'et? /e razUmQ tvoego b+/estva. t'm te sQ gln²o slaviḡ 94v/19, `Ako edinq bl+go petidesetnjcou praznouim? ;l+bo dobroro<ni zemnj v'rno. i na zeml prjpa<2]e. i semQ b+ou sou]U vqdj' prosimq U nego Ulou;it ist+n2 96v/5, C izbrann¹/²I sn'di. ve²liemq isplnim? se. krvi2 mÂci dobrogl²ni. vsi bo kRópkō d+[evni.C koncQ zemle. i t'lesnihQ ne dougq i v'ncQ. i nn'm?i bol'z?nmi wzloblenn?i kQ b+ou prTMneso[e /rtvou slovesnou2 98/15, glo²mQ dobrogl²nie breca2]e vQspoiMQ.dn²q bo pRódqstavi[e.sv'tlie sv'tonosnie dobroti.;to Ubo narekou po l'pot'.sln?;naa lou;' vQ dnq si`AetQ 98v/11, prid'te v'rn x¹/² sQstavq. pri<te praznih sqstaviḡ ibo pr'sv'tlaa pame³ str²onosca gewḡgja. n[ {a prosv']altq v'rn x¹/² ne vi<mo sr+ca. dobrod't'l?mi BOblasti2...102v/14, po iskou[enji dobrod't'li tvo1 1 `Ako ;2desi gewḡgi1 pr'lo/q[e pRó]enj1 lqstivni mÂtli1. 1go/e propov'd[e /ivodavca ha² oudavi[e, ko< gla², po< vqzne² se, vqzd'lanQ bg{omq pokaza se.bl+go;estiA d'latel' ;qstqḡ dobrod't'lei rUkoe ti sqbra seb'. s'A`v bo sq slqzami. veseli1mq /ne[i.postra<v? /e krqvj2 108/5.*

Заклучни согледби

Анализата на сложенките со компонента *blago-* и *dobro-* во редакциските речници на црковнословенскиот јазик донесуваат нов поглед на старословенската лексика од аспект на грчките оригинали, го претставуваат богатството на старословенската синонимија, збогатувањето на семантиката на старословенските лексеми под влијание на јазикот на оригиналите, зборообразувачките постапки, развојот на старословенската терминологија и новите грчки заемки.

Во трудот којшто е предмет на наша работа ексцерпиравме повеќе од 35 сложенки во контекстуален приказ со предметните компоненти, од коишто 11 лексички единици со компонента *blago-* и 4 лексеми со компонентата *dobro-* од Треск, како и 14 лексеми со компонентата *blago-* и 6 со компонента *dobro-* од Син пал.

⁷⁵ Ексцерпираниите лексички единици се преземени од расчитаниот текст на монографијата „Трескавечки еухологиум“ (2000, Прилеп).

Од извршената анализа можеме да констатираме дека Син пал и Треск се со ниска фреквентност на сложенките со предметната компонента, но сепак доволна за дополнително збогатување на старословенските и црковнословенските речници.

Референци

- [1]. Гранстрем Е. Э. 1964. „Палимпсест Государственной Публичной библиотеки имени М. Е. Салтыкова-Щедрина“. *Византийский временник*, т. 17 (19600, 78-84; *Славяно-русские палимпсесты - Археографический ежегодник за 1963 г.* Москва.
- [2]. Десподова В. 1997. „Влијанието на великоморавската средина врз македонската средновековна писменост“. *Студии за македонската средновековна лексика*. Скопје-Прилеп.
- [3]. Десподова В., Јачева-Улчар Е., Митревски Љ., Новотни С., Чичева-Алексиќ М. 2000. *Трескавечки еухологиум*. Прилеп.
- [4]. Лилјана Макаријоска, Сложенките со компонента благо- и добро- во историската лексикографија, Том 23 Бр. 1 (2023): Славистички студии, 69-79.
- [5]. Миовски М. 1997. „Лексиката на македонските паримејници наспрема старословенскиот лексички фонд“. *Реферати на македонските слависти на XII Меѓународен славистички конгрес*. Скопје.
- [6]. Сперанский М. Н. 1899. „Рецензия на труды Г. А. Воскресенского“, *„Записки ИАН“*, VIII Серия, Т. III, Но. 5 (*Отчет о тридцать девятом присуждении наград графа Уварова*), СПб.
- [7]. Цейтлин, Р. М. 1977. „Лексика старословянского языка“, *Опыт анализа мотивированных слов по данным древнеболгарских рукописей X–XI вв*, Москва.
- [8]. Horálek K. 1954. *Evangeliaře a čtveroevangelia*. Praha.
- [9]. Matejko F. 1864. *O początku i rozkwicie literatury starosłowian'skiej w Bułgarii*. Biblioteka Warszawska 4.
- [10]. Kałużniacki Ae. 1871. *Descriptio codicum slovenicorum, qui in bibliotheca universitatis Jagellonicae inveniuntur*, Crakoviae (sub num.1).